

ЗВ'ЯЗКИ РУСИНІВ ПІВДЕННОЇ УГОРЩИНИ З МУКАЧІВСЬКОЮ
ЕПАРХІЄЮ (1751–1777)¹

Перші русини із Закарпаття переселяються у Південну Угорщину і оселяються в комітаті Бачка в сорокових роках XVIII ст.¹ В переписі населення в селі Кула з 1746 року записано і троє русинів: біля їхніх імен тільки коротка інформація: *Ruthenus*,² але невідомо докладно звідки і коли вони сюди прибули.³ Після них записано ще 11 русинів, а біля їхніх імен стоїть примітка, що вони прибули з околиці Мінколяца.⁴ Докладнішу інформацію про себе, своє походження та конфесійну приналежність вони дали перед слідчими органами в Керестурі 1756 року. Ці матеріали засвідчують, що вони прибули в Бачку з комітатів Верхньої Угорщини, на які простягалась юрисдикція Мукачівської єпархії над греко-католиками і що в Бачку прийшли як греко-католики.⁵

Не маючи в Бачці греко-католицьких священників ні греко-католицької церковної організації, перші руські переселенці із Закарпаття в Кулі швидко почали зближуватись з православними сербами, серед яких жили, а деякі з них почали ходити до православної церкви або повністю перейшли на православну віру.⁶

Офіційне і організоване переселення русинів із Закарпаття в Бачку почалося 1751 року, коли адміністратор казенних маєтків у Бачці, на прохання лібертина Михайла Мункачі з села Червенове з комітату Берез, підписав контракт про переселення 200 греко-католицьких руських сімей із Верхньої Угорщини до на той час незаселеного поселення Великий Керестур – Nagy Keresztur.⁷

У звітах адміністратора Редла Угорській надвірній казни з 1756 року вже докладніше згадується, що русини в Бачку могли поселятись з Верхньої Угорщини, на яку простягалась юрисдикція греко-католицької Мукачівської єпархії, і тут згадуються комітати: Боршод, Земплін, Саболч, Угоча, Берез, Сатмар і Унг.⁸ Відомо, що тоді в Керестур прибули і русини з комітату Гевеш, Чанад і з Трансильванії.⁹

Першу греко-католицьку парафію в Бачці для переселенців русинів засновано в Керестурі 1751 року. Тоді в Бачці не було греко-католицької церковної організації ні єпархії, тому парафію підпорядковано римо-католицькій архієпископії в Калочі.¹⁰ Русини греко-католики в Бачці були під юрисдикцією Калочької архієпископії від 1751 до 1777 року, коли вони увійшли до складу новозаснованої греко-католицької Крижевської єпархії.¹¹ Будучи під юрисдикцією римо-католицької Калочької єпархії, русини греко-католики в Бачці і далі підтримували певні контакти з греко-

католицькою Мукачівською єпархією, яка для них виконувала певний вид релігійно-обрядової юрисдикції.

Першим священником греко-католицької парафії в Керестурі був Михайло Кежежді. Він прийшов тут з села Мако в комітаті Чанад 1751 або 1752 року. Священниче рукоположення отримав від греко-католицького великоварадинського єпископа.¹² Немає явних доказів, чи він особисто мав якісь контакти з Мукачівською єпархією, але очевидно, що такі контакти існували між 1752 і 1755 роком, бо в тому періоді в керестурську парафію прибуває монах василіан Іларіон Прусинський із Мукачівської єпархії,¹³ напевно не без відома і дозволу мукачівського єпископа або свого ігумена.

Священник Михайло Кежежді 1754–1755 року почав все більше схилитися до православних сербів і це дуже непокоїло як калочьського архієпископа, так і камерального адміністратора Редла. Вони не хотіли дозволити, щоб русини вступали в тісніші стосунки з православними сербами, знаючи, що близькість мови та дуже подібний обряд будуть приваблювати русинів до православних. Щоб не дозволити релігійні стосунки русинів з православними сербами, треба було мати на чолі парафії священника стійкого греко-католика. М. Кежежді не був таким, тому архієпископ Ф. Кобулицький і адміністратор Й. Редл вважали, що його треба усунути з посади завідувача парафією. Додатковою причиною для його усунення з парафії було і відкрите невдоволення парафіїан в Керестурі і поведінкою свого священника. Вони почали звертатися до адміністратора Редла з проханням, щоб замість М. Кежеждія парафією завідував монах Іларіон, поки в село не прибуде якийсь освічений священник.¹⁴ Маючи достатньо причин усунути М. Кежежді з парафії, адміністратор Редл в квітні 1755 року звернувся листом до мукачівського єпископа Мануїла Ольшавського і просив його дослідити, чи монах Іларіон може, хоч тимчасово завідувати парафією "in spiritualibus". Цей лист до єпископа принесли сам монах Іларіон і мешканець Керестура Яно Русковський.¹⁵

Єпископ М. Ольшавський за допомогою довіреної особи перевінив стійкість монаха Іларіона в греко-католицькій вірі і його обізнаність в церковних книжках і в справах обряду, і бачив, що монах Іларіон є недостатньо освіченим, але є твердим унієм, і вважав, що він може завідувати парафією тимчасово, поки в парафію не прийде відповідний священник.¹⁶

Коли стало очевидним, що М. Кежежді вповні прихильний до православних, і що може за собою повести частину вірних греко-католицької парафії, калочький архієпископ Франц Клобулицький дав розпорядження своєму генеральному вікарію вигнати його з керестурської парафії, "аби більше не заманивав народ".¹⁷ Архієпископ згадав, що він звернеться до мукачівського єпископа і буде просити його, щоб відправив до Керестура доброго священника, який знає мову цього народу.¹⁸ І адміністратор Редл засвідчує, що після різних ексцесів священника М.

¹ Стаття опублікована в рамках науково-дослідницького проекту Кафедри за історію Філософського Факультету університету в Новому Саді "Восстання – історичний і музикотвірний простір".

Кежеді проти нього було проведено канонічне слідство і відтак його звільнено з духовної служби в Керестурі.¹⁹

Монах Іларіон майже один рік завідував керестурською парафією.²⁰ Невідомо коли він сюди прибув,²¹ але напевно прийшов з Мукачівської спархії, тому адміністратор Реді відправив його до мукачівського єпископа, щоб цей дослідив, чи він є здатним завідувати парафією. Монах Іларіон був в Керестурі ще влітку 1756 року,²² але після того більше немає згадок про нього. Невідомо, чи він тут помер, або може вернувся в Мукачівську спархію.

Коли русини із Закарпаття почали поселятися в Баччі і коли тут засновано для них першу греко-католицьку парафію, яка увійшла в склад римо-католицької архієпископії в Калочі, імператриця Марія Терезія вже 1754 року цікавилась про релігійне життя греко-католиків в рамках цієї архієпископії. Вона згадала архієпископа, щоб допомагав греко-католикам придбати найпотрібніші церковні книжки призначені для греко-католиків, і щоб не дозволив їм вислати православних книжок.²³

Мукачівський єпископ М. Ольшавський, відповідаючи на лист калочському архієпископові Ф. Клобушницькому в кінці лютого 1756 року, обіцяв, що невдовзі відправить йому священника, який знає руську і латинську мови.²⁴ І дійсно, на початку березня 1756 року до Керестура прибув священник Георгій Росій, нежонатий, вчений теолог, який навчався в Трнаві, у відомому училищі Adalbertinum.²⁵

Хоча був освіченим, священник Г. Росій в Керестурі поведився досить негідно: сварився з парафіянами, деяких і фізично карав,²⁶ а через його знущання над православним сербським священником імператриця Марія Терезія вимагала від архієпископа Клобушницького, щоб віддальив його з Керестура.²⁷ У березні 1759 року архієпископ відправив Г. Росія в Мукачівський монастир, звідки він свого часу прийшов до Керестура.²⁸ Цікаво, що і сам Г. Росій 1759 року звернувся до калочського архієпископа і просив, щоб архієпископ звільнив його з посади в керестурській парафії, де він був вже четвертий рік, і щоб дозволив йому вернутися в Мукачівський монастир. В листі до архієпископа Росій згадує, що три роки "воював" з православними, які сильно наступали на його парафію, тому часто його життя було в небезпеці.²⁹

Раніше, ніж повернув Г. Росія в Мукачівський монастир, архієпископ звернувся з листом до мукачівського єпископа М. Ольшавського і повідомив його, що Росій через знущання над сербським православним священником, і тому, що вірні в керестурській парафії скаржилися на його поведінку, більше не може залишитись в цій парафії. Архієпископ просив Ольшавського, щоб до Керестура іслав іншого, кращого священника за Г. Росія.³⁰ Після того, в грудні 1758 року, калочський архієпископ звернувся до свого генерального вікарія і наказав йому просити від мукачівського єпископа нового священника на керестурську парафію. Він радив, аби

одночасно одна делегація з керестурської парафії пішла до єпископа запитати собі доброго священника.³¹

Після Г. Росія керестурською парафією завідував священник Димитрій Попович: він сюди прийшов 1759 року,³² але невідомо, чи він прибув в парафію на початку року, коли ще тут був Г. Росій, чи аж після його повернення в Мукачівський монастир. Попович прийшов в Керестур з Мукачівської спархії. Народився в селі Долай, в комітаті Саболач, а в Керестур прийшов з села Кіш Лейта. Знав руську, малярську і румунську мови, а латинської не знав, бо, як про нього записано, він до школи ніколи й не ходив.³³ Значить, мукачівський єпископ після Г. Росія не відправив освіченого священника, якого просив калочський архієпископ, але такого, якого тоді мав.

Певний час Д. Попович був єдиним священником в Керестурі: 1761 року мешканці Керестура просили калочського архієпископа, щоб відправив їм ще одного священника, духовного помічника Д. Поповичу, бо самий він не може виконувати всіх душпастирських обов'язків. Після того генеральний вікарій цієї архієпископії звернувся до Мукачівського єпископа і просив для керестурської парафії ще одного священника.³⁴ Невідомо, чи мукачівський єпископ відповів на цей лист і яка була відповідь, але тоді він не відправив до Керестура нового священника. Аж 1763 року до Керестура приходить молодий священник Йосиф Кірда. На підставі деяких даних можна зрозуміти, що він прийшов в парафію як помічник Д. Поповичу,³⁵ а Г. Костельник вважає, що калочський архієпископ поставив його в керестурську парафію, аби тут запровадив порядок, бо Д. Попович цього не вмів зробити.³⁶ Між двома священниками одразу почалися суперечки, та й люди в парафії поділились на дві партії: одні підтримували старшого священника – Д. Поповича, вважаючи, що він є дійсним папою, бо його сюди прислав мукачівський єпископ, а інші хотіли, щоб завідувачем парафії став молодий священник Й. Кірда.³⁷

Врешті, 1765 року до Керестура прийшов і третій священник – Михайло Мучонський, котрого відправив до Бачки великоварадинський греко-католицький єпископ Мелетій Ковач, котрий і висвятив його. Мучонський був освіченим і володів руською, малярською і латинською мовами.³⁸ Хоча русини з Коцура просили М. Мучонського для себе, і він ще перед своїм посвяченням дав згоду бути їхнім душпастирем, архієпископ все-таки поставив його завідувачем керестурської парафії.³⁹ Ще перед посвяченням М. Мучонського русини з Коцура зверталися до генерального вікарія Калочської архієпископії і повідомили його, що Мучонський дав згоду після посвячення прийти на душпастирську службу в Коцур. Тоді вони ясно висловились, що хоч і очікують, що в їхню парафію приїде священник, якого висвятив великоварадинський єпископ, однак так само поважають і вважають своїм і мукачівського єпископа.⁴⁰ Це було зовсім природне відношення русинів у Баччі до греко-католицьких

єпископів, мукачівського і великоварадинського, бо одна – більша частина з них походила з Мукачівської єпархії, а менша – з Великоварадинської.

Після поставлення М. Мучонського на посаду адміністратора керестурської парафії русини з Коцура ще кілька разів зверталися до калочського архієпископа або до його генерального вікарія, вказуючи, що в селі є вже 90–100 сімей греко-католиків, і що вони не можуть жити без священика. Їхнє прохання було вислухане і в другій половині 1765 або на початку 1766 року архієпископ поставив священика Й. Кірду, який тоді був без обов'язків в керестурській парафії, на посаду адміністратора коцурської парафії "in spiritualibus", а після того 1766 року в Коцурі офіційно заснована греко-католицька парафія.⁴¹ Греко-католики в Коцурі від початку поселення в це село 1763 року⁴² не мали свого священика, а про їхнє духовне життя дбали керестурські священики. Тому деякі греко-католики, живучи між православними сербами, почали переходити на православну віру.⁴³ Прийшовши в Коцур Й. Кірда швидко увійшов у стіткучки з православними священиками, яких в селі було сім на приблизно шістдесят домів православних.⁴⁴ Митрополит Сербської православної церкви в Карловцях Павло Ненадович звертався до адміністратора Редла та навіть і до імператриці Марії Терезії зі скаргою проти Й. Кірди, наводючи його діяльність проти православних в селі. Однак, після проведеного слідства виявилось, що ні Й. Кірда, ні православні священики в Коцурі не були безвинні в боротьбі "за душі".⁴⁵

Після 1770 року Й. Кірда більше не згадується в Коцурі. Здається, що він не бажав залишитись в Бачці і просив у архієпископа дозволу залишити посаду адміністратора в коцурській парафії. Восени 1772 року архієпископ видав йому декрет з дозволом перейти в іншу єпархію.⁴⁶ Факт, що декрет зберігається в архіві Мукачівської єпархії засвідчує, що він вернувся в цю єпархію.

У звіті керестурської церкви з 1766 року ясно записано, що в цю парафію священика греко-католицького обряду на пропозицію мукачівського єпископа поставляє калочський архієпископ як ординарій.⁴⁷ Якраз, парафіяни, які підтримували Д. Поповича, коли в парафію прийшов молодий священик Й. Кірда, вказували, що Д. Поповича на місце пароха в Керестурі відправив, тобто поставив, мукачівський єпископ, а молодого не призначив і не поставив ні мукачівський, ні інший єпископ. Тому вони і дали вважали, що правдивим парохом, тобто завідувачем парафії, є Д. Попович, а не Й. Кірда.⁴⁸

Часто, коли треба було впорядкувати якісь релігійно-церковні питання, греко-католики у Бачці дивилися, як це питання вирішене в інших греко-католицьких парафіях, в першу чергу в Мукачівській єпархії. Так і адміністратор керестурської парафії М. Мучоні, коли звертався до консисторії Калочської архієпископії, вказуючи, що в його парафії ще не вирішено питання прибутків священика, підкреслював, що у керестурській

парафії в цій справі не прийнято ані практики Мукачівської єпархії, ані Калочської єпархії. Він просив, щоб архієпископ вирішив це питання.⁴⁹

Після смерті адміністратора керестурської парафії М. Мучонського, керестурська громада звернулася до консисторії Калочської архієпископії з проханням надіслати, що духовний помічник – калелан Яків Сілвашій стане парохом. Однак, він самий не зможе виконувати всіх обов'язків в парафії, тому просять, щоб диякон Янко Надь був висвячений на священика, бо це і його бажання. Минулого року він отримав дяконське свячення від греко-католицького великоварадинського єпископа. Якщо Консисторія вважає, що йому ще потрібний якийсь курс теології, хай запропонують йому, куди може йти на навчання.⁵⁰

До початку 70-их років XVIII ст. русини греко-католики з Бачки найчастіше зверталися до калочського архієпископа або до генерального вікарія цієї архієпископії, менше прямо до мукачівського єпископа, і просили священиків за свої парафії. В 1770 році вони звернулися до калочського архієпископа, до імператриці Марії Терезії, а здається і до мукачівського єпископа, і вказували на великі релігійно-обрядні проблеми, вказуючи, що їх не можна розв'язати без втручання найвищої церковної і державної влади.

Адміністратор коцурської парафії Й. Кірда 1770 року, після проведеної канонічної візитації його парафії, в листі нагадував генеральному вікарію Калочської архієпископії Гавриїлу Глосеру, що ще бракує церкви в Коцурі, аби про все повідомити консисторію. Тоді коцурській церкві були потрібні два антимінси і два ритуали – требники.⁵¹ Після того на засіданні консисторії було прийнято рішення звернутися до мукачівського єпископа і просити від нього згадані антимінси і требники. На жаль, в консисторії не знали імені мукачівського єпископа.⁵² До листа калочського архієпископа мукачівському єпископу приклали і згаданий лист Й. Кірди, щоб єпископ міг переконатися, що греко-католикам у Бачці справді потрібна його допомога.⁵³

Мукачівський єпископ І. Брадач, отримавши лист від архієпископа, негайно з Відня відправляє відповідь, обіцяючи, що після повернення у свою резиденцію, відправить коцурській церкві згадані антимінси, требники і посвячене св. миро.⁵⁴ Цікаво, що цей лист єпископа Брадача не був адресований до калочського архієпископа, а русинам у Бачці. Єпископ їм нагадує, що їхні батьки, прабатьки і батьки прабатьків завжди були вірні Мукачівській єпархії, і застерігає їх, щоб завжди зберігали свою віру і свій обряд.⁵⁵ Неясно, як лист мукачівського єпископа, адресований до русинів Бачки, потрапив до калочського архієпископа, і чи він, або бодай його зміст, дійшов колись до русинів у Керестурі і Коцурі. Цей лист засвідчує, що русини з Бачки і прямо зверталися до мукачівського єпископа і просили від нього духовного захисту і допомоги. Для калочського архієпископа лист став доказом, що русини у Бачці, не шануючи право

ординарія, зверталися прямо до мукачівського єпископа, і що він їх підбадьорював, щоб відкрито і наполегливо вимагали захисту своїх прав і аби зберігали свій східний обряд.³⁶

Невідомо, чи мукачівський єпископ справді відправив коцурській церкві антимінси і требники, які вони просили від нього. Однак, коцурська церква якраз тоді отримала одні антимінси від архієпископа Шайопетренського.³⁷ Також немає інформації про те, чи мукачівський єпископ греко-католикам у Бачці посилав посвячене св. миро і яким способом.

Прохання коцурського адміністратора Й.Кірди, адресовані до калочського архієпископа, не залишились одинокими. Після його листа керестурська і коцурська церковні громади звернулися до калочського архієпископа і в досить гострій формі вносили свої релігійно-обрядні проблеми. Вони з одної сторони хотіли показати, що дуже шанують архієпископа, але з іншої сторони намагалися довести, що він не може допомогти їм у вирішенні деяких проблем. Описуючи, як двадцять років тому вони почали поселятися в Бачці, де їх зі всіх сторін оточували православні серби і інші "єретики", від яких вони мусіли захищатися, щоб не стати жертвами релігійної і національної асиміляції, вони вказували, що від архієпископа в цьому мали дуже мало допомоги. Коли говорили про свій східний обряд, який досить відрізняється від обряду римо-католиків, вони підкреслювали, що прелати Калочської архієпископії добре знають, що є для русинів греко-католиків найнеобхідніше, щоб могли зберігати свій східний обряд, але конкретно мало допомагали.

Русини в Бачці вважали, що основною характеристикою їхньої віри є обряд. Звичайні люди ніколи не міркували про різницю між православними і греко-католиками в релігійних догмах, а головно різницю бачили в церковній організації і в обряді, в цьому що було для них очевидним. Мабуть тому вони так вперто наполягали, щоб їхні священники заховували такий обряд, який вони в своїй пам'яті принесли із Закарпаття. Кожна новина, кожна найменша зміна в обряді була для них яким знаком латинізації їхнього східного обряду, а для них це було яким знаком переправлення дороги до повної латинізації їхнього обряду і, таким чином, втратою всіх різниць, за якими вони відрізнялися від римо-католиків.

Після цього листа архієпископа, в якому вони досить багато закидають йому, що архієпископія та її керівництво недостатньо дбала про потреби русинів греко-католиків і не допомагали, коли поміч була найпотрібніша, щоб могли зберігати свій східний обряд, ці дві громади звернулися прямо до імператриці Марії Терезії. Зміст цього листа дуже подібний до змісту листа, який вони перед тим відправили до архієпископа. Звертаючись до імператриці, вони визнавали, що архієпископ і представники Калочської архієпископії завжди мали до них зовсім коректне ставлення, але, на жаль, вони недостатньо пізнають

східний обряд і тому дуже часто в справах обряду не могли дати потрібну допомогу або підтримку греко-католицьким священникам. Народ дуже швидко навчався, коли священники вводили в обряд якісь новини, побоюючись, що не обдумані план для зміни східного обряду. В листі вони наводили і конкретні проблеми, наприклад: що часто в їхніх церквах немає св. миро, яке посвятив греко-католицький єпископ, без якого не можна виконувати певні церковні обряди. Крім того, вони висловлювали свою боязнь, що їхні діти, живучи між православними і іншими єретиками, якщо в своїх серцях не висікають любов до східного обряду, дуже легко будуть приймати чужі елементи, і будуть змішуватись з православними, які мають подібний обряд, а таким чином поволі будуть зникати і пропадати в чужому оточенні. Русинські громади дуже просили імператрицю, щоб вона своїм авторитетом допомогла їм забезпечити добрих священників і все найнеобхідніше для збереження східного обряду. Вкінці вони відкрито висловили своє ставлення, що тільки повернення під юрисдикцію Мукачівської єпархії може їм забезпечити потрібну поміч і опіку у всіх релігійно-обрядових справах.³⁸

Для імператриці лист керестурської і коцурської греко-католицьких громад і проблеми, про які вони писали, були яким знаком, що ці питання не можна вирішити без певних змін в церковно-організаційних стосунках. Вона вперше звернулася до калочського архієпископа і просила від нього докладної інформації про всі проблеми і питання у зв'язку з листом двох греко-католицьких громад, і вимагала щоб активніше діяв у розв'язанні релігійних і обрядових проблем русинів у Бачці.³⁹

На сесії консисторії Калочської архієпископії 8 березня 1771 року на порядку денному були справи греко-католиків у Бачці. Після обговорення прийнято рішення довідатись, чи адміністратор коцурської парафії Й. Кірда отримав антимінси та требники від мукачівського єпископа. Консисторія, бажаючи знайти виправдання для себе, зауважила: якщо Й. Кірда не отримав згадані антимінси та інші церковні книжки від мукачівського єпископа, це вже не вина Калочської архієпископії, але самого єпископа Мукачівської єпархії. На сесії навіть зроблено спробу перекнути вину на мукачівського єпископа, який, мовляв, навіть не дав відповіді на лист архієпископа. Щодо малого успіху в поширенні унії в Бачці, і тут консисторія намагалась виправдати себе, вказуючи, що не можна звинувачувати калочського архієпископа і цілу архієпископію в тому, що унія не зазначила в Бачці кращих результатів. На її думку, головна причина малого успіху унії в тому, що мукачівський єпископ відправив у Бачку нездатних греко-католицьких священників, які своєю поведінкою ніколи більше діяли проти унії, ніж сприяли її поширенню. З іншої сторони підкреслено, що тутешні православні серби дуже твердо тримаються своєї православної віри і не показують жодного бажання прийняти унію.⁴⁰

Після докладного обговорення всіх аспектів проблем греко-католиків у Бачці і поширення унії калочеської архієпископ звернувся до імператриці Марії Терезії. Він хотів довести, що висловлені звинувачення зі сторони греко-католицьких громад з Бачки не відповідають дійсності. Переконавав імператрицю, що русини у Бачці тільки тому, що в їхньому обряді є деякі відмінності у порівнянні з римо-католицьким обрядом, наприклад, св. миро, антимінси, требники тощо – вказують, що вони в рамках Калочеської архієпископії не мають можливостей зберігати свою віру і свій східний обряд, і тому вимагають, щоб імператриця повернула їх під юрисдикцію Мукачівської єпархії. Архієпископ Йосиф Батянь вважав, що основна небезпека для русинів греко-католиків у Бачці не полягає в тому, що може їм деколи бракувало св. миро або требники, але у факті, що вони живуть в чужому національному і релігійному середовищі, серед православних сербів та інших єретиків, що спілкуються з ними, а деякі з них ступають і в шлюби з православними. Однак, архієпископ вважав, що русини греко-католики в Бачці навмисно зверталися до мукачівського єпископа, котрий є дуже далеко від них, знаючи, що він не зможе у всьому сповнити їхні прохання і просили, щоб їх повернули під юрисдикцію Мукачівської єпархії, хоча добре знали, що це практично неможливо через велику відстань. Але, на думку архієпископа, таким чином вони намагалися переконати компетентну церковну і державну владу, що їхні церковні і обрядні проблеми можна вирішити тільки тоді, як для них буде засновано нову греко-католицьку єпархію. Крім того, архієпископ вважав, що вони цією та іншими своїми акціями сприяли намаганням Мукачівської єпархії піднятися в ранг архієпископії, а тоді б їхня новозаснована єпископія стала суфраганією майбутньої Мукачівської архієпископії. Щоб підкріпити такі свої міркування, калочеський архієпископ відправив імператриці Марії Терезії обширну документацію.⁶¹

Архієпископ намагався переконати імператрицю, що до 1770 року русини в Бачці ніколи раніше не говорили про свої церковні і обрядові проблеми. Вперше це зробив адміністратор коцурської парафії Й. Кірда 1770 року. Тоді архієпископ і представники калочеської архієпископії старалися допомогти русинам греко-католикам в Бачці, і звернувся до мукачівського єпископа з проханням, щоб той відправив греко-католикам в Керестурі і Коцурі посвячене св. миро, антимінси і требники. На жаль, відповідь від мукачівського єпископа довго не приходила. Тому архієпископ вже хотів звернутися до греко-католицького єпископа у Великому Варашні, котрий є набагато ближче до русинів у Бачці, тому і комунікація з ним є легша і швидша. Щодо віддаленості греко-католицьких парафій у Бачці від інших греко-католиків в рамках Угорщини, архієпископ вказував, що осідок мукачівського єпископа є віддалений від них на п'ять днів їзди возом, найближча парафія Мукачівської єпархії – на три дні їзди возом, резиденція греко-

католицького великоварадинського єпископа – на три дні, а найближча парафія греко-католицької Великоварадинської єпархії – на півтора дні (Мако, недалеко від Сегеду, де з першої половини XVIII ст. була невелика греко-католицька колонія). Для архієпископа це було значним аргументом: якщо вже треба греко-католиків у Бачці підпорядкувати греко-католицькій єпархії, то краще буде підпорядкувати їх Великоварадинській, яка є набагато ближче до русинів у Бачці, ніж Мукачівська єпархія.⁶²

Хоча в раніших листах і проханнях згадувалось, що для греко-католицьких церков у Бачці дуже потрібні требники, в листі до імператриці Марії Терезії калочеський архієпископ наводить цілий список потрібних церковних книжок:

1. Трефолой святочний (Trefolai Festivalis)
2. Октоїх (Oktoich Dominalis et pro tempore Ressurrectionis)
3. Тріод Посна (Triod Posna Quadregesimalis)
4. Тріод Цвітна (Triod Czvitna a Pascha usque ad SS Trinitatem)
5. Псалтир (Psalterium)
6. Єрмолий (Iermolai, Liber Santus)
7. Апостол (Apostol liber Ep[pisto]larum)
8. Євангелія (Evanhelia)
9. Требник (Trebnik Rituale)
10. Служебник (Služebnik Missalia).

Тут архієпископ підкреслював, що деякі з цих книжок греко-католики парафій у Бачці мають, але з більшої частини це "московські видання", які треба замінити іншими, відповідними для греко-католиків.

Архієпископ переконував імператрицю, що греко-католицьким священикам у Бачці ніхто ніколи не забороняв і унеможлилював їм практикувати греко-католицький східний обряд. Коли їм була потрібна поміч від мукачівського єпископа, вони завжди могли звертатися до архієпископа, як до свого ординарія, а він далі звертався до мукачівського або великоварадинського греко-католицького єпископа і просив від них все що було найпотрібнішим.⁶³

Незабаром імператриця дала відповідь калочеському архієпископу, в якій ясно висловила, що греко-католики у Бачці і далі мають залишитися в рамках Калочеської архієпископії. Але, вона зобов'язувала архієпископа більше наволягати усунути всі небезпеки, які греко-католикам загрожують збереження їхньої віри і обряду. Архієпископ повинен придбати для них антимінси, требники і інші необхідні церковні книжки. Щодо проведення канонічної візитації греко-католицьких парафій у Бачці, архієпископ має це питання погодити у домовленості з мукачівським єпископом: єпископ повинен на канонічну візитацію, яку проводитиме калочеський архієпископ, відправити одну довірену особу з своєї єпархії, яка братиме участь канонічній візитації. Таким чином, візитація проводитиметься за законами і значаєм східної церкви і вже під час візитації буде виявлено, чи є якісь

недоліки в релігійному житті і обрядах в цих греко-католицьких парафіях. Таким чином, всі проблеми будуть вирішуватись легше і швидше.⁶⁴

Такий був кінець прагнень греко-католиків у Бачці відокремитись від Калочької архієпископії і підпорядкуватись юрисдикції Мукачівської єпархії. Імператриця Марія Терезія знайшла компромісне рішення: греко-католики у Бачці і далі мають залишитися в рамках Калочької архієпископії, але в справах обряду якийсь вид обрядної юрисдикції над ними буде виконувати і греко-католицький мукачівський єпископ.

Звернення русинських греко-католицьких громад з Бачки прямо до нього і до імператриці 1770 року дуже неприємно вразило калочького архієпископа, бо до того часу вони ніколи в такій формі не зверталися до нього і не говорили так відкрито про свої релігійні і обрядні проблеми. Він хотів знати, хто очолює цю акцію, вважаючи, що самі греко-католицькі громади, ніким не організовані, не могли тільки так домовитись і звернутись прямо до імператриці. На той час в цих двох русинських поселеннях переважно мешканців складала неосвічена, з великої частини і неграмотні, хлібороби і певна кількість ремісників. В кожному селі були один або два священники, дяки, в кожному селі вчитель. Значить, найбільш освіченими були священники. На відмінну від русинів на Закарпатті або в Галичині, русини в Бачці не мали своєї шляхти, не мали власної аристократії ні високої церковної ієрархії, які могли б заступатись за їхню віру і обряд.⁶⁵ Вважало, що хтось все-таки очолював цю акцію: хтось представив людям всі релігійні і обрядні проблеми, організував їх і вказував, як можна вирішити всі ці проблеми. Напевно хтось добре знав дорогу і спосіб як треба звертатися до архієпископа, і як до імператриці. У самому писанні листів могли брати участь місцеві священники або нотарі, бо тут було потрібне добре володіння латинською мовою. Однак, ані в листі до архієпископа ані до імператриці немає підписів місцевих священників. Листи-прохання підписували "греко-католицькі руські громади Керестур і Коцур". Таким чином, ці прохання мали більшу вагу перед архієпископом і імператрицею, і їх не можна було кваліфікувати як якийсь невідповідальний вчинок поодиноких священників.

Відомо, що адміністратор коцурської парафії Й. Кірда 1770 року звертався до калочького архієпископа і просив допомогти йому придбати антиміси і требники для його церкви, бо без них не можна відправляти Служби божої. Після того архієпископ в цій справі звернувся до мукачівського єпископа, а до свого листа додав і лист Й. Кірди. Невідомо, чи Й. Кірда звертався і прямо до мукачівського єпископа, і чи крім згаданих антимісів і требників просив від єпископа і іншої допомоги або захисту для русинів у Бачці. Можливо, що і хтось інший звертався в цих справах до мукачівського єпископа. На це наводить лист мукачівського єпископа І. Брадача, в якому він обіцяв русинам у Бачці кожен допомогу, але підбадьорював їх і застерігав, аби пам'ятали, що вони походять з

Мукачівської єпархії, котрій їхні предки завжди вірно служили. Таким зверненням до русинів у Бачці мукачівський єпископ їх підтримував, щоб звернулися до компетентної церковної і державної влади і вимагали повернення під юрисдикцію Мукачівської єпархії. Але, крім цього листа, про який не можна твердити, чи колись прийшов до русинів у Бачці,⁶⁶ немає інших слідів, які б доказували, що вони тоді мали прямі контакти з Мукачівським єпископом, з єпископом або іншими її представниками. Тому цей лист єпископа І. Брадача відкриває більше питань, ніж дає відповідей. Однак, його зміст може давати право калочькому архієпископу вважати, що русини в Бачці своєю акцією 1770 року прагнули вибороти для себе окрему греко-католицьку єпархію, але також підтримували намагання мукачівського єпископа, щоб заснуванням нових греко-католицьких єпархій збільшилися шанси Мукачівської єпархії піднятися в ранг митрополії. Однак, здається, що перебільшував роль русинів греко-католиків у Бачці у справах і прагненнях греко-католицької ієрархії в Угорщині.

Після канонічного встановлення греко-католицької Мукачівської єпархії 1771 року імператриця Марія Терезія почала робити плани про заснування ще двох нових греко-католицьких єпархій з апостольських вікаріятів – Великоварадинського з осідком у Великому Варадні і Свідницького на території Хорватії. Року 1774 вона скликала змішану комісію з членів Імперської камери й Угорської канцелярії, яка мала розглянути справу заснування двох нових єпархій. Згідно з позитивним рішенням комісії імператриця 1775 року видала рескрипт з проектом заснування нової єпархії для греко-католиків в Хорватії.⁶⁷ Після того імператриця відправила згаданий рескрипт до всіх римо-католицьких єпископів, на чій території мала б простягатись новозаснована єпархія.

Дуже цікаве зауваження калочький архієпископ Й. Батяня про включення русинів греко-католиків у Бачці в майбутню Крижевську єпархію. Він був згідний з проектом заснування нової Крижевської єпархії, але звернув увагу, що в рамках його архієпархії в комітаті Бачка є дві парафії греко-католиків. На його думку, для тих греко-католиків в Керестурі і Коцурі було б вигідніше, задля їх мовної схожості, включити їх в Мукачівську єпархію. Мукачівська єпархія і територіально ближча для них під Крижевиці. Але, архієпископ зауважив, що греко-католиків у Бачці так само можна включити до Великоварадинського вікаріату, бо Великий Варадін є значно ближчим до Бачки, ніж Мукачево.⁶⁸

Після двох років старань імператриці Марії Терезії папа Пій VI 17 червня 1777 року видав буллу "Charitas Illa" і так канонічно оформлена Крижевська єпархія.⁶⁹ В проекті заснування Крижевської єпархії греко-католики русини в Бачці були її конститутивним елементом,⁷⁰ і увійшли до її складу.

Калочська архієпископія на початку січня 1778 року провела останню канонічну візитацію в греко-католицьких парафіях в Керестурі і Коцурі.⁷¹ Хоча імператриця ще 1771 року вимагала від калочського архієпископа, щоб представники Калочської архієпископії, під час канонічної візитації греко-католицьких парафій в Бачці, домовились з мукачівським єпископом, забезпечити, щоб на візитації був присутній і представник Мукачівської єпархії, який добре знає греко-католицький обряд. Проте так і не відомо, на візитації 1778 року був присутній представник Мукачівської єпархії, чи ні.

- ¹ Костельник, Г., *Liber memorabilium грекокатолицької парафії в Керестурі*, Нови Сад, 1998, 2, 24–25; Жирош, М., *Бачанско-српски Руснаци дома и у шваце 1745–1991 I–II*, т. I, Нови Сад, 1997–1998, с. 27–28; Gavrilović, S., *Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka*, Godišnjak Društva istoričara Vojvodine, separat, Novi Sad, 1977, с. 6–7; Лабон, Ф., *История Русинах Бачкей, Срему и Славониі 1745–1918*, Вуковар, 1979, с. 182–205; Рамач, Я., *Природни и друштвени живот Русинах у Южней Угорскей 1745–1848*, Нови Сад, 1990, с. 47–66; Жирош, М., *Бачанско-српски Руснаци дома и у шваце 1745–1991 I–II*, т. I, Нови Сад, 1997–1998, с. 27–32.
- ² Gavrilović, S., *Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka*, Godišnjak Društva istoričara Vojvodine, separat, Novi Sad, 1977, с. 7; Жирош, М., *Бачанско-српски Руснаци дома и у шваце 1745–1991 I–II*, т. I, Нови Сад, 1997–1998, с. 27–28.
- ³ В перенісі населення калочського села Кула з 1743 року немає записаних русини; Сечински, Ж., *Писани статописаниа Бачке токмо осамнаестог века (Граба за историју насеља и становитиства)*, Београд, 1952, с. 197.
- ⁴ Gavrilović, S., назв. праця, с. 7; Жирош, М., назв. праця, т. I, с. 28.
- ⁵ Лабон, Ф., *История Русинах Бачкей, Срему и Славониі 1745–1918*, Вуковар, 1979, с. 182–205.
- ⁶ Там же.
- ⁷ Контракт про поселення русини в Керестур, перекладений з мажарської на руську мову, перший опублікував Г. Костельник; Костельник, Г., *Значенє Керестура*, Руски календар 1925, Руски Керестур, 1924, с. 71–72.
- ⁸ Державний архів Будапешт (далі: ДАБ), E-Szekcio, Звіт адміністратора Йосифа Редла Угорській придворній камері з 7 вересня 1756 року. За Веролом Угорщини тут якого словосполучення: "... ex partibus superioribus..."
- ⁹ Лабон, Ф., назв. праця, с. 182–205.
- ¹⁰ Костельник, Г., *Liber memorabilium...*, с. 25; Рамач, Я., *Природни и друштвени живот Русинах у Южней Угорскей 1745–1848*, Нови Сад, 1990, с. 87.
- ¹¹ Докладніше про заснування Крижевської єпархії; Друджар, Ю., *Католицька церква влітнійсько-слав лиського обряду в Югославії*, Рим, 1986, 200 стор.
- ¹² ДАБ, E-Szekcio – Звіт адміністратора Й. Редла Угорській придворній камері з 7 вересня 1756 року; Костельник, Г., *Liber memorabilium...*, с. 104–105.
- ¹³ Костельник, Г., *Liber memorabilium...*, с. 105–108.
- ¹⁴ ДАБ, E-Szekcio – Звіт адміністратора Й. Редла Угорській придворній камері з 7 вересня 1756 року;
- ¹⁵ Державний архів Будапешт – Звіт адміністратора Й. Редла Угорській придворній камері з 7 вересня 1756 року.

¹⁶ Архів Калочської архієпископії (АКА) – лист мукачівського єпископа М. Ошпанського адміністраторові Редлу, Сатмар, 23 травня 1755 року.

¹⁷ АКА – лист калочського архієпископа Ф. Клобушницького генеральному вікарію, Пешт, 20 липня 1755 року: "(...) Sacerdos ille Michael Kövesdi ex Keresztur immediate pellatur ex diecesi ne nobis populum seducat"; Костельник, Г., *Liber memorabilium...*, с. 104–105.

¹⁸ Там же.

¹⁹ ДАБ, E –Szekcio – звіт адміністратора Редла Угорській придворній камері від 7 вересня 1756 року, в якому ясно кається: "(...) Michaelem Kövesdi, propter varios excois (...) interventioque Investigatione Canonica, ab omni munere sacerdotali et spirituali exercenda functione suspensum".

²⁰ М. Ковешді був суспендований з духовної служби в керестурській парафії у липні 1755 року, а Георгій Росій прийшов в керестурську парафію в березні 1756 року.

²¹ Гаєрній Костельник у своїй Хроніці Руського Керестура, не маючи певних даних про перебування монаха Іларіона в Керестурі, без підстави робить досить невдалі конспірації, наголошує, що він може був першим священиком в керестурській парафії; Костельник, Г., *Liber memorabilium...*, с. 105–106.

²² ДАБ, E –Szekcio – звіт адміністратора Редла Угорській придворній камері від 7 вересня 1756 року.

²³ АКА, без сигнатури – лист імператриці М. Терезії до калочського архієпископа Ф. Клобушницького, Відень, 1 липня 1754 року.

²⁴ АКА, без сигнатури – лист мукачівського єпископа М. Ошпанського до Ф. Клобушницького, Маріяновц, 27 лютого 1756.

²⁵ ДАБ, E-Szekcio – звіт адміністратора Редла Угорській придворній камері з 7 вересня 1756 року; Більше даних про священика Г. Росія в: Удварі, И., *Непознате писмо Георгія Росія на маджарську Горіцу*, Шветлоств, 2, Нови Сад, 1989, с. 250–252.

²⁶ Лист парафії керестурської парафії до генерального вікарія Калочської єпархії Емеріка Норанча, Керестур, 29 жовтня 1757 року; Костельник, Г., *Liber memorabilium...*, с. 108–110.

²⁷ АКА, без сигнатури – лист імператриці М. Терезії до архієпископа Клобушницького, Відень, 27 листопада 1758 року: "(...) ut supradatus Graeci ritus unius Loci Keresztur Parochus a praednotata Parochia non modo illico amoveatur, verum insuper adhuc per decursum unius Mensis inclusus detineatur..."

²⁸ Gavrilović, S., *Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka*, Godišnjak Društva istoričara Vojvodine, separat, Novi Sad, 1977, с. 15.

²⁹ Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), Правління Мукачівської єпархії, фонд 151, опис I, № 1478 – Г Росій до калочського архієпископа, копія; Удварі, И., *Непознате писмо Георгія Росія на маджарську Горіцу*, Шветлоств, 2, Нови Сад, 1989, с. 246–258.

³⁰ Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), Правління Мукачівської єпархії, фонд 151, опис I, № 1163 – лист калочського архієпископа Ф. Клобушницького до єпископа М. Ошпанського, Калоча, 19 лютого 1758 року.

³¹ АКА, без сигнатури – лист калочського архієпископа Ф. Клобушницького генеральному вікарію Калочської архієпископії, Пешт, 17 грудня 1758. Архієпископ радить, аби вони вирушили на дорогу в зимському часі, коли є менше пріш в господарствах.

³² АКА, без сигнатури – лист керестурської церковної громади калочському архієпископу Ф. Клобушницькому, без дати, Керестур, 1763 року: тут зазначається, що прірок Д. Попонич вже п'ятий рік у Керестурі: "nostrum parochiam senioem, qui iam in

quintum annis fideliter, honeste, iuste in divinis servit"; Костельник, Г., *Liber memorabilium...* с. 113.

¹¹ Костельник, *Liber memorabilium...* с. 111.

¹² ДАЗО, Правління Мукачівської єпархії, фонд 151, опис 1, N 1741 – лист генеральному вікарію Калочької архієпископії до мукачівського єпископа, Калоча, 16 червня 1761 року.

¹³ АКА, без сигнатури – лист керестурської церковної громади калочькому архієпископу Ф. Клобушницкому, без дати, Керестур, 1763 року.

¹⁴ Костельник, Г., *Liber memorabilium...* с. 111–117. Костельник вважає, що люди самі пішли до мукачівського єпископа і просили, щоб дав їм ще одного священника, і тоді він післав Й. Кірду.

¹⁵ АКА, без сигнатури – лист керестурської церковної громади калочькому архієпископу, без дати, Керестур, 1763 року: "(...) praememoratus vero Parochus Senior est impositus per Episcopum Munkacsiensensem et agnatus pro Parochia Keresturiensi. Praememoratus juvenis Parochus non est impositus sed Episcopum Munkacsiensensem neque per Alium (...) cum falsitate est positus".

¹⁶ Костельник, Г., *Liber memorabilium...* с. ?? Костельник М. Мучонського вважає черним "твердим" священником керестурської парафії.

¹⁷ АКА, без сигнатури – лист коцурської громади калочькому архієпископу, без дати.

¹⁸ АКА, без сигнатури – лист коцурської громади генеральному вікарію Калочької архієпископії, Коцур, 20 червня 1764 року.

¹⁹ Рамач, Я., *Природни и дружителни живот Руснацох...* с. 96; АКА, без сигнатури – звіт керестурської церкви з 1766 року.

²⁰ О. Тимко перший опублікував контракт з 1763 року про поселення русинів в казенне поселення Коцур: Тимко, О., *З нашей истории. Поселенцы Керестура.*

²¹ Рамач, Я., *Природни и дружителни живот Руснацох...* с. 121–122.

²² Там же, с. 94–95.

²³ Там же, с. 96.

²⁴ ДАЗО, Управління Мукачівської єпархії, фонд 151, опис 1, N 2291 – декрет калочького архієпископа, котрий дає дозвіл Й. Кірді перейти в іншу єпархію, 23 вересня 1772 року.

²⁵ АКА, без сигнатури, – звіт керестурської церкви з 1766 року, без підпису.

²⁶ АКА, без сигнатури, без дати – лист керестурської громади до калочького архієпископа, копія.

²⁷ АКА, без сигнатури – лист адміністратора керестурської парафії М. Мучонського консисторії Калочької архієпископії, Керестур, 22 серпня 1770 року.

²⁸ АКА, без сигнатури – лист керестурської громади до консисторії Калочької архієпископії, Керестур, 22 квітня 1775 року.

²⁹ АКА, без сигнатури – адміністратор коцурської парафії Й. Кірда генеральному вікарію Калочької архієпископії Г. Глазеру, Коцур, 1770 року (місяць якого місяця).

³⁰ АКА, без сигнатури – витяг з протоколу з сесії консисторії Калочької архієпископії з 8 листопада 1770 року.

³¹ Там же.

³² АКА, без сигнатури – лист мукачівського єпископа І. Брадача до русинів у Бачці, Відень, 21 листопада 1770 року.

³³ АКА, без сигнатури – лист мукачівського єпископа І. Брадача до русинів у Бачці, Відень, 21 листопада 1770 року, в якому їм єпископ пригадує, що: "sed semper in

mente habeatis quod Avi et Pro Avi Vestri eternam animarum suarum exquisiverunt sub alis Cathedre Episcoporum Munkacsiensium, et cum illi unam fidem Catholicam profitentes salvabuntur".

³⁴ АКА, без сигнатури – чернетка листа калочького архієпископа Й. Батані імператриці М. Терезії, Сомбатей, 22 червня 1771 року; для архієпископа доказом підтримки мукачівського єпископа русинам у Бачці був і вже згаданий лист мукачівського єпископа І. Брадача до русинів у Бачці: АКА, без сигнатури, Відень, 21 листопада 1770 року.

³⁵ АКА, без сигнатури – лист до консисторії Калочької архієпископії, без дати.

³⁶ АКА, без сигнатури – лист керестурської і коцурської греко-католицьких громад імператриці М. Терезії, без дати, 1770 року, копія.

³⁷ Про рескрипт імператриці М. Терезії є дані в витязі з протоколу із сесії консисторії Калочької архієпископії 8 березня 1771 року.

³⁸ АКА, без сигнатури – витяг з протоколу з сесії консисторії Калочької архієпископії з 8 березня 1771 року.

³⁹ АКА, без сигнатури, 1771 – лист і додаток до листа калочького архієпископа Й. Батані імператриці М. Терезії, Сомбатей, 22 червня 1771 року, чернетка.

⁴⁰ Там же.

⁴¹ Там же.

⁴² АКА, без сигнатури – лист імператриці М. Терезії до калочького архієпископа, Відень, 10 липня 1771 року. Про вид обрядової юрисдикції мукачівського єпископа над греко-католицькими парафіями у Бачці кажеся: "(...) que maxime harum Communitatum anima adhaeret, cum Episcopo Munkacsiensis mutua Cointelligentiam in eo foveat, ut dum Necessitas exigit, praefatus Episcopus Munkacsiensis discreti Zeli virum et Graeci Ritus uniti Praesbyterum suum in medium praedictarum Communitatum expediat, qui ad salvandum Reverendissimae Paternitatis et Fidelitatis Vestrae Iurisdictione..."; Рамач, Я., *Природни и дружителни живот Руснацох у Бачки...* с. 423.

⁴³ Пушницький, Г., *Українська церква між сходом і заходом*, Філадельфія, 1954, с. 229–235; Ісаєвич, Я. Д., *Джерела з історії української культури доби феодалізму*, Київ, 1972.

⁴⁴ Лист зберігається в Архіві Калочької архієпископії в Калочі, без сигнатури, 1770 рік.

⁴⁵ Дзуджар, Ю., *житт. праця*, с. 50.

⁴⁶ Там же, с. 51.

⁴⁷ Там же, с. 70.

⁴⁸ Там же, с. 50–58.

⁴⁹ АКА, без сигнатури – звіт з канонічної візитації керестурської і коцурської греко-католицьких парафій 2 і 3 січня 1778 року.

István Udvari (Híreszakia, Угорщина)

AZ ŰRBÉRRENDEZÉS ISMERETLEN RUSZIN NYELVŰ NYOMTATOTT FORRÁSA BEJEGYZÉSEK AZ URBÁRIUM ŰRES HELYEIBE

Az Űrbérrendezés nyelvi, nyelvészeti vonatkozásai

Az Űrbérrendezés dokumentumai a történelmi Magyarország és az itt élő népek társadalom- és gazdaságtörténetének becses forrásai. Természetesen nemcsak történelmi vonatkozásaik érdekesek. Filológiai, nyelvi elemzésük a